

Osmanlı Basınında Bir Şeyh Şamil Biyografisi ve Buna Dair Değerlendirmeler

A Biography of Sheikh Shamil in the Ottoman Press and Evaluations

Mustafa AYDIN*

* Prof. Dr.

Orcid Id: 0000-0003-1573-8035

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Prof. Dr. Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, İstanbul-Türkiye,

E-posta / E-mail:

muaydin@iuc.edu.tr

Geliş Tarihi / Recived Date:

12 Aralık 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

5 Şubat 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Citation:

Mustafa Aydın, "Osmanlı Basınında Bir Şeyh Şamil Biyografisi ve Buna Dair Değerlendirmeler", *Türk Dünyası Araştırmaları* 136, Sayı 269, (2024): 151-171.

doi: 10.55773/tda.1404076

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Bu makalede; Şeyh Şamil'in, 1859 yılında Ruslara teslim olmasından yaklaşık üç yıl sonra, 1862'de İbrahim Şinasi'nin çıkarmaya başladığı Tasvir-i Efkâr gazetesinin 9 Muharrem 1280 (26 Haziran 1863) tarihli ve 104 numaralı nüshasında yayınlanan biyografisi ele alınmaktadır. Araştırma sonucunda Osmanlı basınında Şeyh Şamil'in hayat hikâyesi hakkında ilk olması muhtemel söz konusu yazının kısmen yanlış veya eksik bilgiler ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Bu yazı; bu ve benzeri kaynaklardan istifade etmeyi amaçlayan araştırmacı veya yazarlar tarafından ilgili kaynaklardaki bilgilerin kullanılmadan önce doğruluğunun teyit edilmesinin ne denli önemli olduğuna dair dikkat çeken bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan söz konusu yazı Osmanlı Devleti'nde henüz çok yaygın olmayan gazetelerin niteliğini ve dolayısıyla okuyucularının Kafkasya bölgesi ile ilgili ne tür bilgilere sahip olduklarını da ortaya koymasından kayda değer görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasvir-i Efkâr, Şeyh Şamil, Kafkasya, Gazi Molla, Hacı Murad

Abstract

This article deals with the biography of Sheikh Shamil, which was published in the Tasvir-i Efkâr newspaper, which was started by İbrahim Şinasi in 1862, approximately three years after his surrender to the Russians in 1859, dated 26 June 1863 and numbered 104. As a result of the research, it has been determined that the article in question, which may be the first in the Ottoman press about the life story of Sheikh Shamil, contains partially incorrect or incomplete information. This article is a striking example of how important it is for researchers or writers who intend to make use of these and similar sources to verify the information in the relevant sources before using them. On the other hand,

the article in question is noteworthy in terms of revealing the nature of the newspapers, which were not yet widespread in the Ottoman Empire, and therefore what kind of information their readers had about the Caucasus region.

Keywords: *Tasvir-i Efkâr, Sheikh Shamîl, Caucasus, Ghazi Mollah, Hadji Murad.*

Giriş

Tasvir-i Efkâr gazetesi; ilk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi (1831) ile yarı resmî gazete olan Ceride-i Havâdis (1840) dışında ilk özel gazete olan Tercümân-ı Ahvâl'den (1860) sonra İbrahim Şinasi'nin 27 Haziran 1862'de yayınlamaya başladığı Osmanlı Devleti'ndeki ikinci özel gazetedir. Yazarları arasında Namık Kemal (1840-1888), Ahmed Vefik Paşa (1823-1891), Abdülatif Subhi Paşa/Samipaşazade Subhi (1818-1886) gibi dönemin entelektüel kişileri bulunmaktadır.¹

19. yüzyıla dair pek çok araştırmının konusu ya da temel kaynakları arasında yer alan Tasvir-i Efkâr gazetesi bu çalışmaya 9 Muharrem 1280/26 Haziran 1863 tarihli ve 104 numaralı nüshasında Şeyh Şamil'e ilişkin yer verdiği bir biyografi yazısı dolayısıyla konu olmuştur. Söz konusu yazı "Tefrika" başlığı altında herhangi bir tanımlayıcı başlık olmadan yayınlanmıştır.² Bu nedenle yazı ilk bakıldığında kısım kısım yayınlanacak algısı oluşturmaktadır. Ancak daha önceki ve sonraki sayılar takip edildiğinde yazının süreklilik arz etmediği görülmektedir.

Biyografi yazısının girişinde; bir zamanlar Kafkasya'nın Dağıstan ve Çerkesistan taraflarına bizzat ve aracısız hükmetmiş olan Şeyh Şamil'in hayat hikâyesini içerdiği ve "bir kişi" tarafından verilen bir makale olduğuna vurgu yapıldıktan sonra, makalede Şeyh Şamil'in Rus eline düşmeden önce başından geçen olayların zikredildiği ifade edilmiştir. Aslında biyografik yazıda yer alan bilgilerin "bir kişinin verdiği makaleye dayandığı" ifadesiyle yazıya ilişkin muhtemel yanlış veya eksikler hususunda sorumluluk kabul edilmeyeceği ihsas edilmiştir. Nitekim bu makalenin yayınlanma amaçlarından biri bu tarz bir metnin araştırmacı veya yazarlar tarafından kullanılmadan önce teyit edilmesinin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektir. Keza makale Osmanlı Devleti'nde henüz çok yaygın olmayan gazetelerin niteliğini ve dolayısıyla okuyucuların Kafkasya bölgesi ile ilgili ne tür bir bilgiye sahip olduklarını da ortaya koyması açısından kayda değer görünmektedir.

Bilindiği üzere 1784 yılında Kırım'ın Rus Çarlığı tarafından haksız yere ve zorla işgal edilmesi, buna karşı Kafkaslar'daki gelişmeleri öteden beri

¹ Tasvir-i Efkâr gazetesi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Nesimi Yazıcı, "Tasvir-i Efkâr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2011), 40: 138-140.

² Tasvir-i Efkâr gazetesi Necdet Hayta tarafından "Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)" başlığıyla yüksek lisans tezi (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990) olarak ele alınmış ve bu çalışma daha sonra (2002 ve 2018 yıllarında) *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi 1278/1862-1286/1869* adıyla kitap olarak yayınlanmıştır. Ancak gerek tezde "Tefrikalar" başlıklı bölümde (Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak*, 452-459) gerekse kitapta (Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak*, 452-459) bu çalışmanın konusunu oluşturan biyografik yazıdan söz edilmediği görülmektedir.

dikkatle takip etmekte olan Osmanlı Devleti'nin Türk ve Müslüman yurdunun işgaline hemen bir savaşla karşılık verememesi özellikle Müslüman Kafkas halkları arasında büyük bir infiale yol açmıştır. Nitekim bu işgalin hemen sonrasında, 1785'te, Kafkas bölgesinde yaşayan halklar sıranın kendilerine geleceği endişesiyle Şeyh Mansur önderliğinde Hristiyan Rus Çarlığı'na karşı Müslümanları koruma ve işgale karşı direnme amaçlı bir mücadele başlatmışlardır. Ne var ki bu mücadele 1791'de Şeyh Mansur'un Anapa Kalesi'nde Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle sona ermiştir.³ Daha sonra Osmanlı Devleti'nin de Rus Çarlığı ile yaptığı savaşlarda (1806-1812, 1828-1829) istenen sonucu elde edememesi ve Rusların ekonomik, siyasi ve askerî gücü dolayısıyla artan baskıları Gazi Muhammed, Hamza Bey ve Şeyh Şamil gibi liderlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Bu liderlerden sonuncusu olan Şeyh Şamil ile ilgili tefrikada özetle; Şamil'in Gimri köyünde doğduğu, ebeveyninin halktan ve hocasının da Celaleddin adında biri olduğu belirtilmiştir. Ardından, 13-14 yaşlarında Enderi köyünde ticaretle meşgul olduğu, bu sırada hemşehrilerinden birini aralarında ortaya çıkan münakaşadan dolayı öldürdüğü ve bunun üzerine meşhur Gazi Molla'ya sığındığı ifade edilmiştir. Gazi Molla'nın da o tarihte Rusya'ya boyun eğmemiş aşiret ve kabilelerin ve Dağıstan ile Hazar Denizi arasında kalan dağ silsilesindeki yerlerin hâkimi olduğuna vurgu yapılmıştır.

Gazi Molla'nın, yanlış bir bilgi olarak, 1816-1817 yılında meydana geldiği belirtilen eski Vinezanyaya kuşatmasında Şeyh Şamil'in gösterdiği gayret ve fevkalade yiğitliği takdir ettiği ve bundan dolayı kendisini kurmay dairesine aldığı, askerî eğitimini tamamlamasının ardından Şamil'i meydana gelen harplerinin hiçbirinde yanından ayırmadığı ve Şamil'in de her bir savaşta maharet ve kahramanlık göstererek ün ve imtiyaz kazandığı ifade edilmiştir.

Yine tefrikada ifade edildiğine göre; Şeyh Şamil, Gazi Molla'nın nasihati üzerine hac farızası için Mekke'ye gitmiş ve dönüşünde yine onun maiyetinde askerî işlerle meşgul olmuştur. Gazi Molla, Rosen adlı Rus generalin kumandası altında bulunan Rus birlikleriyle, yanlış bir bilgi olarak, 1822-1823 yılında Argun Nehri kıyısında savaşa tutuşup, savaş sırasında şehit olmuştur. Şeyh Şamil de bu savaşta Gazi Molla'nın yanından ayrılmayarak süngü ile göğsünden yaralanmış ve iki kurşun da vücudunun bir tarafından diğer tarafına geçmiştir. Vefat eden Gazi Molla'nın komutanlarından Muhammed Hudadad Ruslardan intikam almak için Çeçenistan ve Dağıtsan halkını ayaklandırmıştır. Bu arada Çerkeslerin Gazi Muhammed'in yerine Hamza Bey'i seçtiklerine dair tefrikada yer verilen yanlış bilgi aktarımı, Hamza Bey'in zadegândan olması sebebiyle Şamil'e düşmanlık gösterdiği ifadesiyle devam etmiştir. Yine yanlış bir bilgi olarak Şamil'in Hacı Murad ile ittifak edip, 1834-1835 yılında Hunzah adlı yerde Hamza Bey'i ailesiyle birlikte öldürdüğü ifadesine yer verilmiştir.

³ Mustafa Aydın, "Şeyh Mansûr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2010), 39: 61.

Asıl hareketi bütün kabile ve dağ aşiretlerinin hanlarını idam ile oraları zadedân idaresinden kurtarmak olan Şeyh Şamil'in bunun üzerine Müridler grubunu kurduğu, bunların başına geçtiği ve hanların birazının katledilmelerine birtakımının da Rusya'ya iltica etmelerine yol açtığı belirtilmiştir. Ardından Kafkas dağlarında bulunan bütün kabile ve aşiretlerin Şeyh Şamil'e biat edip, gönderdikleri vekillerin Şeyh Şamil ile görüşmelerinde Şeyh Şamil'in vekillere milletin istiklalini sağlamak ve bütün kabilelerin Rus zulmünden kurtarılmasını uğrunda kendini adayacağına, adı geçen vekillerin de kabilelerinin kendisine itaat ve bağlılıktan ayrılmayacaklarına yemin ettikleri ifade edilmiştir. Yine Şeyh Şamil'in yukarıda anılan Muhammed Hudadad'ı Büyük ve Küçük Çeçenistan taraflarına gönderip, halkını Rusya aleyhine ayaklandırdığından ve Dağıstan'ın başkanlığını da Hacı Murad Bey'e verdiğiinden bahsedilmiştir.

Öte yandan tefrikada; 1839'da Ahulgo'da Ruslarla yapılan savaşta Şamil'in yenilgisinden bahsedilmemiş, bununla birlikte Rus hücumlarını savuşturduğu ve savaştan sıkılıp, bir süre için Ruslarla mütareke yapıp, yanlış bir bilgi olarak da manevi oğlu Gazi Muhammed'i rehin olarak gönderdiği ifade edilmiştir. Daha sonra Rusların, Şeyh Şamil'in eline düşmüş olan prensleri kurtarmak için bu kişileri oğlu ve büyük meblağlar karşılığında takas ettiğiinden bahsedilmiştir.

Tefrikada ifade edildiğine göre akabinde, 1842-1843 senesinde Şeyh Şamil, Grabbe adlı generalin kumandası altında bulunan Rusya ordusunu Çeçenistan'da bulunan Valerik adlı yerde yenmiş ve Şamil'in diğer başarıları da generalin geleceğine mal olmuştur.

Şeyh Şamil aynı tarihte Rusya ordusundan firar edip, kendisine sığınan Çinafski adlı Lehliyi kurmay subay tayin etmiş ve bu subay 1844-1845 yılında bir fırkayı/tümeni kumanda ederek, Ruslara karşı pek çok kez galip gelmiştir.

1845 yılında Şeyh Şamil; Faezi, Golovin ve Grabbe adlı generallerle birbiri ardına 16 kez savaşmış, sonunda Prens Vorontsov'un ordusu ile Dargo adlı yerde harbe tutuşmuş ve Rus askerinin gayretini artırmak için o esnada Petersburg'dan gelmiş olan Savunma Bakanı General Çernişev'e karşı da hatırı sayılır galibiyetler kazanmıştır. Hatta bu savaşlardan birinde Prens Vorontsov ile savunma bakanının esir edilmelerine ramak kalmıştır.

Yine tefrikada; Şeyh Şamil'in 1845-1846 senesinde Françesko Yakuski adlı Lehliyi kurmay başkanlığına tayin ettiği, Büyük ve Küçük Kabartay'ı savaşarak ele geçirdiği, hayal ürünü bir ifade olarak da zafer ayetli sancaklarını Ekaterinodar şehrinin kapısına saptığı yazılmıştır. Buna ilaveten Şeyh Şamil'in Rusya ordusu firarilerinden 5.000 kişiden oluşan muntazam bir tümen/fırka teşkil ettiği ve bu askerlerin Şeyh Şamil'e itaatten hiçbir zaman vazgeçmedikleri zikredilmiştir.

Şeyh Şamil'in Kafkas dağlarında bulunan çeşitli kabilelerin birlik olmaları ve hanların ahali üzerindeki baskılarının kaldırılması için oraları tamamen idaresine aldığı, Çerkesistan'ın da Kırım Savaşı'nın sonuna kadar Naip Muhammed Emin'in tarafından idare edildiği ve kendisine daha sonra

Osmanlı Devleti tarafından paşalık unvanı verildiği belirtilmiştir.

Ardından Şeyh Şamil'e destek olan emirleri/komutanları olarak Hacı Murad, Muhammed Hudadad, Gazi Muhammed, Süleyman Bey ve Danyal Bey'in isimleri zikredilmiş, ayrıca Danyal Bey'in Şeyh Şamil ve Rus subaylarla olan ilişkisine değinilmiş, daha sonra Şeyh Şamil'e katıldığı belirtilmiş ve yanlış bir bilgi olarak da Şeyh Şamil'e damat olduğu ifadesiyle yazı bitirilmiştir.

Bu çalışmada usul olarak; öncelikle biyografi yazısı bugünkü harflere çevrilmiş, metinde mevcut bilgiler günümüzde bilimsel olarak kabul edilen verilerle kıyaslanarak, teyit edilmiş ve yanlış bilgilendirme varsa bu dipnotta verilen bilgiyle giderilmeye çalışılmıştır. Söz konusu bilgi veya isim hakkında tereddüt varsa bu hususa dikkat çekmek amacıyla ilgili yere soru işareti konmuştur. Ayrıca metinde yer alan ifade bozuklukları da mevcut hâliyle verilmiştir.

Şeyh Şamil Hakkındaki Tefrika Metni ve Metnin Değerlendirilmesi

Tefrika⁴

Bir vakit Kafkasya'nın Dağıstan ve Çerkesistan taraflarına bi'z-zât ve bi'l-vâsita hükm eylemiş olan meşhûr Şeyh Şamil'in tercüme-i hâlini mübeyyin bir zât tarafından verilen makaledir ki, mûmâileyhin Rusyalunun eline düşmezden evvel vukû' bulan sergüzeştini beyân eder. Şeyh Şamil⁵ 1210 sene-i hicriyesinde⁶ Taulya⁷ memleketinde Kumuk sahrâsında vâki' Himri⁸ karyesinde tevellüd etmiştir.⁹ Vâlideyni âhâd-ı nâsdan idi.¹⁰ Hocası Celaleddin nâmında bir zât imiş.¹¹

⁴ "Tefrika," *Tasvîr-i Efkâr*, no. 104 (9 M 1280/26 Haziran 1863), 3-4.

⁵ *Bu zatın asıl ismi Şamvil ise de beyne'l-nâs Şâmil diye mar'uftur* (Gazetede bu bilgi 1 numaralı dipnot olarak verilmiştir). Bununla ilgili bk. "Tefrika," *Tasvîr-i Efkâr*, no. 104, (9 M 1280/26 Haziran 1863), 3. Aslında Şamil'e ilk önce konulan isim Ali olup (Moshe Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*, (London: Frank Coss, 1994), 69; Clemens P. Sidorko, *Dschihad im Kaukasus, Antikolonialer Widerstand der Dagestaner und Tschetschenen gegen das Zarenreich (18. Jahrhundert bis 1859)*, (Wiesbaden: 2007), 185), bu isim dedesinin adıydı (Mustafa Budak, "Şeyh Şamil," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: 2010), 39: 67). Ne var ki hastalıktan kurtulamayan Ali'nin ismi geleneklere göre uygun düşmediği düşünülerek, değiştirilmiş ve kendisine Şamil adı verilmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus.*, 185; Budak, "Şeyh Şamil," 67). Fakat daha sonra Şamil de adını Peygamber Samuel'in (İsmail'in) Arapça şekli olan Şamvil'e dönüştürmüştü ve yazdığı evrakta da bu şekliyle kullanmıştır. Bu değişiklik Şamil'e iyi gelmiş olmalıdır. Nitekim özellikle gençlik yıllarında atlama ve yüzme sporlarında yeteneğini ortaya koymuştur (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus* 185).

⁶ Hicri 1210 yılı, miladi olarak 1795-1796 yıllarına karşılık gelmektedir.

⁷ Taulya ifadesi ile Dağıstan kastedilmektedir. Bu ifade büyük ihtimalle tau/dağ kelimesinden türetilmiştir.

⁸ Gimri olarak bilinmektedir.

⁹ Şamil 26 Haziran 1797'de Gimri'de doğmuştur (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 185).

¹⁰ Şamil'in babası Gimrili Özden Dingali Muhammed'dir. Annesi Bahu Mesede(u)/Mesude Koysube'ye bağlı olan Aşilta köyünden olup, babası hatırı sayılanlardan Pır Budak Bey'dir. Hakkında pek bir şey bilinmemekle birlikte ticaret ve ziraatla uğraştığı düşünülmektedir. Şamil'in kız kardeşinden başka kardeşi yoktur (Gammer, *Muslim Resistance*, 69; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 185).

¹¹ Bahsi geçen hoca muhtemelen Celaleddin değil, Cemaleddin olmalıdır. Şamil'in ilk hocası ise kendisinden büyük olan arkadaşı Gazi Muhammed'dir. Şamil bunun dışında 1811-1812 yılların-

13 ve 14 yaşında iken Enderi karyesinde ticâretle meşgûl idi. Bu esnâda hemşehrilerinden birini beynlerinde tekevvün eden münâzâ‘adan dolayı idâm etmiş ve bunun (1. bend) üzerine meşhûr Gâzi Mollâ‘ya¹² ilticâ eylemiştir. Bu zât ise o tarihte Rusya’nın dâ‘ire-i itâ‘atine dâhil olmamış olan aşâ‘ir ve kabâ‘ilin ve Taulya ile Bahr-i Hazar arasında kâ‘in silsile-i cibâlde bulunan memâlikin hâkimi idi.

Müşârûnileyh Gâzi Mollâ, 1232¹³ senesi vukû‘ bulan eski Vinezanyaya¹⁴

da E(l)nderi, Unsukul ve İhali‘de çeşitli hocalardan da (İhali Said, Harakanlı/Harikuli Laçinilav gibi) eğitim almıştır (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 185-186; Budak, “Şeyh Şamil,” 67). Onun 1820’li yıllarda Mistizme yönelmesinde ise Şeyh Cemaleddin ve Yaraglı Muhammed’in rolü büyük olmuştur. Bu arada Şamil Gimrili Tıpcı (Heilkunde) Abdülaziz’in kızı Fatma ile evlenmiş ve bu evlilikten 29 Haziran 1831’de doğan Cemaleddin ve Mart/Nisan 1833’te doğan Gazi Muhammed dünyaya gelmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 186). Baddeley’in eserinde ise Şamil’in, hocası Gazi Kumuklu Nakşibendi Şeyhi Cemaleddin’in kızı Zaide ile evlendiği belirtilmektedir. Ancak eserin İngilizce’den Türkçeye çevirisinde Zaide adının atlandığı görülmektedir. (Bununla ilgili bk. John F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, (London: Longman, 1908), 243; John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil*, çev. Sedat Özden. (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1995), 237).

¹² Gazi Molla/Muhammed (1794-1832); Gimrili Avarlardan Silahçı Muhammed’in oğlu olup, 1794’te Gimri’de doğmuştur. Gazi adı kendisine sonradan bir unvan olarak verilmemiştir. Annesi Gimrili Muhammed Sultan’ın kızı Bağî Sultan’dır. Gazi Muhammed’e ilk eğitimi Karanay’da hatırı sayılır bir molla ve öğretmen olan büyükbabası İsmail tarafından verilmiştir. Gazi Muhammed 10 yaşındayken kendisinden daha küçük olan “Şamil adlı Gimrili başka bir çocukla” eğitime başlamış, ancak dedesi İsmail’in ölümünden sonra Gimri’ye geri dönmüştür (Gammer, *Muslim Resistance*, 49-50; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 121-122; Hasan Al Kadarî, *Âsâr-i Dağistan*, çev. Musa Ramazan, (İstanbul: Şamil Eğitim Kültür Vakfı Yayınları, 2003), 112-113). 16 yaşında isteği dışında Ali Galbac’ın kızı Sammai ile evlendirilmiş ve babası ile de geçinemediğinden evini ve eşini terk edip, eğitim için Koysubu’ya gitmiştir. Babasının ölümüyle eşinden ayrılmıştır. 1815’te annesinin akrabasından Beli ile evlenmiş, ancak onunla da fazla kalmayarak, eğitimini tamamlamak amacıyla arkadaşları Şamil ve Şabbas (Şah Abbas) ile birlikte Karanay’dan o sıralarda 30 öğrencisi olan Harakanlı Said’in yanına gitmiştir. Beli’den de çocuğu olmayan Gazi Muhammed, ondan da ayrılmış ve 1818/19’da üçüncü evliliğini henüz 13 yaşındaki kuzeni Fatma ile yapmıştır. Evli çiftin 1822/23’te Saliha adında bir kız çocukları olmuştur ki, bu Gazi Muhammed’in tek çocuğudur. Bu arada Gazi Muhammed kendisi hoca olmuş ve eğitim vermek için oradan oraya gezmeye başlamıştır. İlk önce Kumuk sınırındaki Çirka’da mollalar ve diğer eğitimciler için eğitim vermiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus* 122-123). Sonra Kızılyar’a gitmiş ve burada Çerkes ve Nogaylara ders vermiştir. Öte yandan Gimri’de kamusal alanda gelenek hukukunun yerini şeriatın alması için 1826/27’de yapılan oylamada şeriatçılar kazanmıştır. Bunun üzerine Gazi Muhammed tütün ve alkolle karşı savaş başlatmıştır. O zamana kadar üzümünden şarap, konyak, cebre vb. elde edilmekte ve Kafkas halkları arasında alkol kullanılmaktaydı. Hatta Gazi Muhammed’in babası “alkolik”ti. Şamil’in babası da alkol içmekteydi. Keza hanlar da alkol içmekteydiler. Yine alkol kullanan Hamza da imam seçildikten sonra alkolden vazgeçmişti (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 125). Gazi Muhammed şeriatı giderek daha geniş bir alanda uygulamaya başlamıştır. Alkolden sonra düğün yanında açık danslar da yasaklanmıştır (Sidorko *Dschihad im Kaukasus*, 126). 1827 Nisan’ında Mehdi Şamhal; İrfili ve Karanay’daki uygulamaları Tiflis askerî valiliğine şikâyet etmiştir. Bu arada Gazi Muhammed ise adamlarını diğer yerlere göndererek, şeriatı yaymaya çalışmıştır. Karşı gelenleri de zorla “yola getirmiştir.” Bir ara Şeyh Cemaleddin’in yanına giden Gazi Muhammed, Nakşibendi tarikatına da girmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 128-130). Gazi Muhammed akabinde 1829 yılı sonu veya 1830 yılı başlarında İmam olarak ortaya çıkmış ve 25 Ocak 1830’da 3.000 adamıyla birlikte Koysubu civarındaki üzüm yetiştiriciliğinin merkezi olan Harakan’ı ele geçirmiştir. Mütteakiben Gazi Muhammed bütün şarapların sokaklara dökülmesini emretmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 136-137; Baddeley, *The Russian Conquest*, 242; Baddeley, *Rusların Kafkasya’yı*, 236). Molla Muhammed diye de anılan Gazi Molla Müridizm akımını kabul ederek, ilk defa ona politik bir karakter kazandırmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 234; Baddeley, *Rusların Kafkasya’yı*, 231).

¹³ Hicri 1232 yılı, miladi olarak 1816-1817 yıllarına karşılık gelmektedir.

¹⁴ Doğrusu Vnezapnaya olmalıdır. Zikredilen yıllarda ise Gazi Molla henüz imam değildir. Ruslara

muhâsarasında Şeyh Şamil'in ibrâz eylediği gayret ve şecâ'at-ı fevka'l-âdeyi tahsîn eylemiş ve binâenaleyh kendisini erkân-ı harbi dâ'iresine idhâl ve terbiye-i askeriyesini ikmâl edüb vukû' bulan muhârebelerinin hiçbirinde yanından ayırmamış ve Şeyh-i müşârünileyh dahî her bir ma'rekede bir dürlü mahâret ve şecâ'ât göstererek kesb-i şöhret ve imtiyâz etmiştir.

Gâzi Mollâ dahî âhâd-ı nâsdan iken liyâkat ve iktidârıyla kesb-i ikbâl etmiş olduğundan asâlete pek de ehemmiyet vermez idi. Orada bulunan hânlar ise envâ'-i kabâyih ile âlûde olduklarından bunların def-i mazarratları için imhâlarını tasmîm ederek Şeyh-i müşârünileyhe dahî tembîh ve tavsiye etmiştir ki, müşârünileyhin zirde beyân kılınacak harekât-ı âtiyyesi bu tasavvuru fi'le çıkarmıştır.¹⁵

O esnâda Gâzi Mollâ'nın nasihatı üzerine müşârünileyh Mekke-i mükerrmeye azîmetle edâ-yı farîza-ı hac etmiş ve avdetinde yine müşârünileyhin maiyyetinde hidemât-ı askeriye ile iştigâl eylemiştir.

Müşârünileyh Gazi Molla Rozen¹⁶ nam Rusya generalinin taht-ı kumandasında bulunan Rusya ordusuyla 1238¹⁷ senesi Argun nehri kenarında muhârebeye tutuşarak esnâ-yı kârzârda şehîd olmuş ve Şeyh-i müşârünileyh bu muhârebeye dahî kat'iyen yanından ayrılmayub göğsünden süngü ile yaralanmış ve iki kurşun dahî vücûdunun bir tarafından diğer tarafına geçmiştir.¹⁸

Müteveffâ-yı müşârünileyhin sergerdelerinden Muhammed Hudâdâ¹⁹

karşı kutsal savaşa çağırın ilk bildiri 1829 yılında yayınlanmıştır. İlk silahlı hareket de 1830 yılında olmuştur (Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 245). Metinde 1816/17'li yıllarda vuku bulduğu belirtilen olay aslında 1831 yılında vuku bulmuştur. Bu sırada Burnaya'ya da saldırı düzenlenmiştir (Norman Luxenburg, "Russian Expansion into the Caucasus and the English Relationship Thereto" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 1956), 45). Öte yandan bu kuşatma esnasında General Emanuel de yaralanmış ve yerini General Velyaminov'a bırakmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 256; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 248-249).

¹⁵ "Tefrika," *Tasvir-i Efkâr*, no. 104 (9 M 1280/26 Haziran 1863), 3, st. 2.

¹⁶ Georg Andreas von Rosen/Baron Grigory Vladimiroviç Rosen (1782-1841), Rus general. 1805 yılında Rus ordusuna katılmış, 1830-1831 yıllarında Polonya ihtilalinin bastırılmasında görevlendirilmiştir. 1831-1837 yıllarında Kafkas Kolordu Komutanlığı ve Kafkas Genel Valiliği yapmıştır (Bezhan Khorava, *Circassians*, (Tbilisi, 2012), 65; "George Andreas von Rosen", de.wikipedia.org).

¹⁷ Hicri 1238 yılı, miladi olarak 1822-1823 yıllarına denk gelmektedir.

¹⁸ Bahsi geçen savaş 29 Ekim 1832 tarihinde Gimri'de vuku bulan savaştır. Bu savaş sırasında Gazi Molla ve Şeyh Şamil buldukları evde Ruslarca kuşatılmışlardır. Gazi Molla son çare olarak kılıcını çekip, Rusların üzerine hücum ederken, evin damından düşen bir taş onu yere sermiş ve o sırada Rus askerleri de onun üzerine saldırarak, süngüyle öldürmüşlerdir. Akabinde Ruslar naaşını Tarku'ya götürmüşlerdir. Şeyh Şamil ise 11 yıl sonra naaşını bulunduğu yerden alarak, Gimri'de tekrar toprağa vermiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus.*, 155-156. Bununla ilgili ayrıca bk. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 270; Luxenburg, *Russian Expansion*, 46-47; Muhammed Tahir el-Karahi, *Şeyh Şamil'in Cihad Hatıraları*, (Türkçesi Abdulhamid bin Abdullah eş-Şekivi, Osm. sadeleştiren Tahirü'l-Mevlevi), Haz. E. Sadettin Doruklu, (İstanbul: 1997), 133). Bu olay sırasında Şamil de birkaç yerinden ağır yaralanmıştır (Kadarî, *Asar-i Dağıstan*, 113).

¹⁹ Bu kişi büyük ihtimalle Kafkasya'nın önemli savaşçılarından biri olan Ahverdil Muhammed olmalıdır. Nitekim bu kişiden Wikipedia'nın Azerice "Şeyx Şamil" maddesinde "Haqverdi Mehmed (Axberdilav Mohuma)" şeklinde bahsedilmektedir ("Şeyx Şamil", az.wikipedia.org). "Hak (Allah) Verdi" ifadesi gazetede yer alan biyografi metninde Farsça "*Hudadad*" olarak verilmiştir. Ahverdil Muhammed (1800-1843); 1834 yılında Hamza Bey kulluğu ortadan kaldırınca Hamza Bey'e katılmış, ardından Şeyh Şamil'in önde gelen komutanlarından biri olmuştur (Sidorko, *Dschihad*

Rusyaludan ahz-ı intikam için Çiçina²⁰ ve Dağıstan ahâlisinin ayaklanmasına sebep olmuştur. Çerkesler Gâzi Mollâ'nın vefatını istihbâr edince Hamza Bey²¹ nâm zâtı kendilerine sergerde ittihâz etmişler²² ise de mûmâileyh zâdegândan olduğu cihetle Şeyh Şamil'e izhâr-ı adâvet ve husûmet eylediğinden Şeyh-i müşârûnileyh Hudâdâd'ı bi'l-istishâb Dağıstan'a giderek ve orada Hacı Murad Bey²³ nâm zât ile ittifâk ederek 1250²⁴ senesi Honcaki²⁵ nam karyede Hamza Bey'i familyasıyla beraber âlem-i ademe göndermişlerdir.²⁶

im *Kaukasus*, 377-378). Kevsur'a bağlı Şatil'e saldırı sırasında 24 Haziran 1843'te ağır şekilde yaralanmış (Gammer, *Muslim Resistance*, 141) ve 30 Haziran'da hayatını kaybetmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 378). Ahverdil Muhammed'in kılıcının üzerinde; "Ahverdil Muhammed'den daha asker biri ve onun kılıcından daha keskin bir kılıç yoktur" şeklinde bir yazı bulunması, kendisinin kahramanlığı ve savaşçı kişiliği hakkında yeterli bilgi vermektedir (Baddeley, *The Russian Conquest*, 362; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı*, 343).

²⁰ Çeçenya/Çeçenistan.

²¹ Hamzat/Hamza Bey; Avar asıllı olup, 1789'da Hunzah'ın 20 km kadar Güney-doğusunda Yeni Gotsatl/Hutsal köyünde doğmuştur. Babası Ali İskender Bey üst sınıftan (yani han ve bey sınıfından), annesi ise alt sınıftan olduğu için kendisi "Canka" olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenle Hamza Bey'in diğerlerine göre zâdegândan olduğu söylenebilir (Baddeley, *The Russian Conquest*, 283-284; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı*, 272-274; Gammer, *Muslim Resistance*, 60 vd.). Hamza Bey, Kur'an ve Arapça'yı Coh'ta öğrenmiş ve daha sonra öğrenimine Hunzah'ta devam etmiştir. Burada babasının konumu dolayısıyla Mehtulin Hanı Ahmet Han'ın eşi Bahu Bike Hanım tarafından kendi oğlu gibi yetiştirilmiş, öğrenimini tamamladıktan sonra Gotsatl'a gitmiş ve bir ara içkiye başlayınca amcasının kendisine Gazi Muhammed'i örnek göstermesinin ardından Gazi Muhammed'e katılmıştır. Müridlerin Hunzah'ta yenilmelerinden sonra ise Car bölgesine gitmiş ve burada bazı başarılar elde etmiştir. Ruslarla kendisine maaş bağlanması karşılığında anlaşmış ve ardından Tiflis'e gönderilmiş olan Hamza Bey, burada tutuklanmıştır. Fakat Gazi Kumuk Hanı Arslan Han'ın araya girmesiyle serbest bırakılmıştır. Bu arada Arslan Han, han kızı Seltanetta (Sultan) ile evlenmesini engelleyen Bahu Bike Hanım'a karşı intikam hırsıyla dolu olup, bu intikamı da Hamza Bey'in almasını ummaktaydı ve Bahu Bike Hanım hayatta iken Müridizmin başarıya ulaşamayacağını belirtmekteydi (Daha geniş bilgi için bk. Baddeley, *The Russian Conquest*, 284; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı*, 273).

²² Çerkeslerin bu gelişmelerle pek de alakaları olduğu söylenemez. Zira o sıralar Çerkesler zaten Ruslara karşı mücadeleye etmekteydiler (Bu husus hakkında daha geniş bilgi için bk. Mustafa Aydın, *Batı Kafkaslar'da Rus Siyaseti ve Değişen Dengeler 1830-1850*, 2. bsk., (İstanbul: Derin Yay., 2017). Hamza Bey'in 1832 Kasım'ında atanması ile ilgili pek çok görüş olmasına rağmen Hamza Bey Dağıstanlı ulema ve ileri gelenler tarafından Gazi Muhammed'in yerine atanmıştır (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 163).

²³ O sıralarda Hacı Murad (1812-1852); Hamza Bey ve Şeyh Şamil'e karşı olup, Şamil'in şeriatı esas alan uygulamalarına mukavemet eden Rus taraftarı Avar Hanlığı ile de yakın iş birliği hâlindeydi (Baddeley, *The Russian Conquest*, 254-255, 283-288; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı*, 246-247, 273-277. Askeri anlamda üstün yetenekli ve cesaret timsali bir kişi olarak anılan Hacı Murad hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bk. Mustafa Budak, "Hacı Murad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1996), 14: 490-491; Lesley Blanch, *Die Saebel des Paradieses*, (Hamburg: 1965), 237-253). Keza o sıralarda Hacı Murad ile Ahverdil Muhammed'in ittifakı da söz konusu değildir.

²⁴ Hicri 1250 yılı, miladi olarak 1834-1835 yıllarına karşılık gelmektedir.

²⁵ Bahsi geçen yer Hunzah olmalıdır (Karahî, *Şeyh Şamil'in Cihad*, 47-48).

²⁶ Burada belirtilen bilgiler kısmen doğru kısmen yanlıştır. Bilgilerin doğru olan kısmı Hacı Murad'ın Hamza Bey'in öldürülmesinde kardeşi Osman ile birlikte Avar prenslerinin öcünü almak amacıyla birlikte hareket etmiş olmasıdır. Yanlış olan kısmı ise Şamil'in Hamza Bey'in öldürülmesiyle alakası olduğudur. Aksine Şamil, Hamza Bey'i kendisine karşı kurulan komploya karşı uyarılmış, Hamza Bey ise "Allah ölümümü Hunzahlıların eline verdiyse yapacak bir şey yok" diyerek, uyarılara kulak asmamıştır (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 176-177). Hamza Bey'in öldürülmesine yol açan olaylar dizisi ise şu şekilde vuku bulmuştur: 1830'da Bahu Bike Hanım müridleri püskürtmeyi başarmıştır. Ancak direnmenin boşuna olduğunu anlayınca Müridizmi kabul etmiştir. Bununla birlikte Ruslara karşı savaşa katılmayacağını belirtmiştir. Bu şartlarla anlaşmıştır.

Bunun üzerine Şeyh-i müşârünileyh (esâs hareketi kâffe-i kabâ'il ve aşâ'ir-i cibâliyenin hanlarını idâm ile orasını zâdegân idâresi sûretinden tahlis etmekden ibâret olan) müridler fırkasını icâd ederek bunların riyâsetine geçmiş²⁷ olduğundan bunların teşebbüsât-ı vâkı'ası üzerine hânların birâzi maktûl²⁸ olarak bir takımı dahî Rusya'ya ilticâ etmiştir.

Bundan sonra Kafkas dağlarında bulunan kâffe-i kabâ'il ve aşâ'ir müşârünileyhe bi'at ederek gönderdikleri vekillerin muvâcehesinde Şeyh-i müşârünileyh milletin istihsâl-i istiklâli ve kâffe-i kabâ'ilin Rusyalunun dest-i zulmünden tahlisi uğurunda vakf-ı vucûd edeceğine, mûmâileyhüm vekiller dahî kabîleleri tarafından kendisinin itâ'at ve inkıyâdından ayrılmayacaklarına yemin etmişlerdir.

Şeyh-i müşârünileyh mûmâileyh Muhammed Hudadâd'ı me'mûren Büyükh Küçük Çiçina taraflarına gönderip ahâlisini Rusya aleyhine ayaklandırmış ve Dağıstan'ın riyâsetini dahî Hacı Murad Bey'e²⁹ itâ eylemiştir.

göstermek için de 8 yaşındaki oğlu Bulaç Han'ı Hamza Bey'e rehine olarak vermiştir. Hamza Bey ise Bahu Bike Hanım'ın diğer iki oğlunu (Ebu Nutsal ve Uma/Ömer) da istemiştir. Bahu Bike Hanım önce Uma Han'ı, ardından Ebu Nutsal'ı Hamza Bey'e göndermiştir. Karargâhı hanlığa 2 km mesafede olan Hamza Bey ise Şamil'in telkiniyle bu iki Avar prensini öldürmüştür. Ardından Hunzah'a giderek Bahu Bike Hanım'ın başını kestirmiştir. Bu sırada olayı duyan ve Bahu Bike Hanım'a karşı intikam hırsı taşıyan Gazi Kumuk Hanı Arslan Han ise Hamza Bey'e iki adet mektup göndermiştir. Halka açıklanan mektupta intikam alacağını söylemiştir. Diğer mektupta ise Hamza Bey'e teşekkür etmiş ve ona altın kol saati göndermiştir (Baddeley, *The Russian Conquest*, 284-286; Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya*, 274-275; farklı bir anlatım için ayrıca bk. Karahî, Şeyh Şamil'in *Cihad*, 44-45). Öte yandan Uma Han daha önce yetiştirilmek üzere Hacı Murad ve Osman'ın babasının yanına gönderilmişti. Uma Han'ın öldürülmesiyle geleneklere göre süt kardeş sayıldıklarından öcünün alınması gerekmektedir. Hacı Murad ve Osman zaten Han oğullarının öldürülmelerinden dolayı oldukça üzgündüler. Nitekim bu hususta bir suikast planı hazırlanmıştır. Hamza Bey durumdan haberdar edilmişse de 19 Eylül 1834 Cuma günü camiye girince Osman, Hamza Bey'i silahla öldürmüştür. Akabinde Osman da Hamza Bey'in adamları tarafından öldürülmüştür. Bu olay vuku bulduğu sırada Şamil ise çok uzaklardaydı. Olayın duyulmasının ardından adamlarını toplayarak Gotsatt'l'a gitmiştir (Baddeley, *The Russian Conquest*, 288-299; Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya*, 277). Aynı ay içinde Şamil; ulemayı, ileri gelenleri ve köy ihtiyarlarını yeni imam seçimi için Gimri ile Hunzah arasındaki Hurkukal'a davet etmiş ve burada imam seçilmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 183-184).

²⁷ "Tefrika," *Tasvir-i Efkâr*, no. 104 (9 M 1280/26 Haziran 1863), 3, st. 2.

²⁸ Şamil'in imam seçildikten sonra ilk işlerinden biri Han'ın diğer oğlu olan Bulaç Han'ı Koysu nehrine atarak, öldürmek olmuştur (Gammer, *Muslim Resistance*, 71; Karahî, *Şeyh Şamil'in Cihad*, 48); bununla birlikte Bulaç Han'ın Şamil tarafından öldürülmesi olayı Sidorko'ya göre ise tartışmalıdır (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 186). Aralarında şeriata karşı gelenler olmak üzere diğer tutuklular da idam edilmişlerdir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 186). Ancak Han çocuklarının öldürülmeleri ve Bahu Bike Hanım'ın başının kesilmesi büyük bir infiale yol açmıştır. Şeriat uygulamaları denen bu olay halk arasında, "Kendileri Müslüman olan yaşlı bir kadınla, ergin olmayan bir çocuğu öldürecek kadar gaddar davranan böyle mümin olur mu? Böyle şeriat, tarikat olur mu? Bu zalimce hareket Müslümanlığı zayıflatmaktan başka ne anlama gelir" diye konuşulmaya başlamıştır (Kadarî, *Âsâr-i Dağıstan*, 116).

²⁹ Hacı Murad 1840 yılına kadar Ruslara sadık kalmıştır. Daha sonra Mehtulin Hanı Ahmed Han aralarındaki ihtilaflar dolayısıyla Hacı Murad'ın Şeyh Şamil'le gizli şekilde ilişki içinde olduğunu iddia ederek, Rusların Hacı Murad hakkında tutuklama, kaçarsa da vur emri kararı çıkarmalarını sağlamıştır. Ardından Hacı Murad 13 Kasım 1840'ta tutuklanmıştır. General Klugenau; Hacı Murad'ın Temirhan Şura'ya getirilmesini istemiştir. Hacı Murad oraya giderken yolda uçuruma atılmıştır. Bu atlayış bir baccayın ve kaburga kemiklerinin kırılmasına ve sonrasında da bir ömür boyu topal kalmasına yol açmıştır. Akabinde Şeyh Şamil'le mektuplaşmalarından sonra Hacı Murad 1841 yılının Ocak ayında Şamil'e katılmıştır (Blanch, *Die Saebel des Paradieses*, 239-243; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 217; Gammer, *Muslim Resistance*, 122-124; Baddeley, *The Russi-*

Ve 1255³⁰ senesi Okulofî³¹ nâm mahalli Rusyalunun muhâcemât-ı şedidesinden muhâfaza etdikden sonra muhârebât-ı mütevâliyeden sıkılarak bir müddet için Moskovlarla akd-ı mütâreke etmiş ve veled-i ma'nevîsi olan Gâzi Muhammedî³² rehin olarak göndermiştir ki mu'ahharen Rusyalu Şeyh-i müşârünileyhin eline düşmüş olan Orbentya? ve Çavatceves? nâm prensleri tahlîs için mûmâileyh Gâzi Muhammedî meblağ-ı külliye ile berâber red ve îade eylemiştir.³³

1258³⁴ senesi Grab³⁵ nam generalin taht-ı kumandasında bulunan Rusya ordusuna Şeyh-i müşârünileyh Çiçina memâlikinde kâ'in Valerik³⁶ nâm mahalde galebe etmiş ve 1259³⁷ senesinde dahî Rusyalunun Dağıstan'da bulunan 14 aded mevâki-i askeriyesini zabt ederek general-i mûmâileyhin bu suretle zevâl-ı ikbâline bâis olmuştur.

Bu tarihte Rusya ordusundan fırâr ile kendisine ilticâ etmiş olan Çinafski? nam Lehlüyü erkân-ı harbine zâbit ta'yin etmiş ve mûmâileyh 1260³⁸ senesi Şeyh-i müşârünileyhin asâkirinden bir fırkasını kumanda ederek Rusyalu'ya bi'l-defâ'ât galebe eylemiştir.

an Conquest, 354-355; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 336-337).

³⁰ Hicri 1255 yılı, miladi olarak 1839-1840 yıllarına karşılık gelmektedir.

³¹ Ahulgo Savaşı 27 Haziran 1839'da başlamış ve savaş uzun süre devam etmiştir. Aynı yılın Temmuz'unda General Grabbe Şamil'in baş eğmesini kabul edeceğini bildirmiş ve samimiyet işareti olarak da Şamil'in oğlu Cemaleddin'i rehin vermesi gerektiğini belirtmiştir. 27 Temmuz'da görüşmelere başlanmış ve bir ara görüşmelerin inkıtaya uğraması üzerine Ruslar 16 Ağustos'a kadar Cemaleddin teslim edilmezse saldırıya devam edeceklerini bildirmişlerdir. 17 Ağustos'ta Rus saldırısı tekrar başlamıştır. Bunun üzerine 18 Ağustos'ta Şamil oğlunu General Grabbe'ye rehin olarak teslim etmiştir. Ardından Şamil'in teslim olmasıyla ilgili yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamayınca Ruslar saldırıya geçerek 23 Ağustos'ta Ahulgo'yu almışlardır. Ancak bu sırada Şamil kaçmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 328-343; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, s. 313-325; Gammer, *Muslim Resistance*, 96-107).

³² Şamil'in Ruslara rehin olarak gönderdiği manevi oğlu Gazi Muhammed değil öz oğlu Cemaleddin'dir. Cemaleddin ise 1831 doğumlu olup, o sırada 8 yaşındadır. 1833 doğumlu olan Gazi Muhammed'den iki yaş büyüktür (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 186).

³³ Bu olay Şeyh Şamil'in adamlarının 1854 yılında Tsinodal şatosunu baskınlarıyla meydana gelmiştir. Bu baskında General Çavçavdze'nin eşi, baldızı prenses Orbeliani, çocukları ve bir kısım ev halkı rehin alınmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 449). Daha sonra Şeyh Şamil ve adamları rehinelere için Rus hükûmetiyle 8 ay boyunca müzakere etmişlerdir. Nihayet Mart 1855'te Şeyh Şamil'in oğlu Cemaleddin'in Jenata kalesi komutanı generale karşılık salverilmesi ve diğerleri için de 40.000 Ruble verilmesi hususunda anlaşılmıştır. Rehinelere değişim tarihi de 10 Mart 1855 olarak kararlaştırılmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 453; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, s. 425; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 359). Bu rehine meselesi ve Osmanlı Devleti'ndeki yansımaları ile ilgili ayrıca bk. Mustafa Aydın, "Kafkasya'dan İstanbul'a: Son İlisu Sultanı Danyal Bey (Ö. 1871)," *Türk Dünyası Araştırmaları* 129, no. 254 (Eylül-Ekim 2021): 144; Blanch, *Die Saebel des Paradieses*, 276.

³⁴ Hicri 1258 yılı, miladi olarak 1842-1843 yıllarına karşılık gelmektedir.

³⁵ General Pavel Chiristoforoviç Grabbe (1789-1875), 1839-1842 yılları arasında Kafkas komutanı (Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 340-341).

³⁶ 11 Temmuz 1840 tarihinde Valerik ırmağı kıyısında yapılan savaş. Savaşa Rus birliğinde teğmen olarak katılan Michail J. Lermontov'un (1814-1841) aynı adla 1843'te yayımlanan şiiriyle adı geçen amansız savaşta yaşananlar edebiyat dünyasına taşınmıştır (Baddeley, *The Russian Conquest*, 350; Baddeley, *Rusların Kafkasya'yu*, 333; "Lermontov, Mihail Yureviç," ru. wikipedia.org).

³⁷ Hicri 1259 yılı, miladi olarak 1843-1844 yıllarına karşılık gelmektedir.

³⁸ Hicri 1260 yılı, miladi olarak 1844-1845 yıllarına karşılık gelmektedir.

1261³⁹ senesi müşârünileyh Fezi⁴⁰ ve Golovin⁴¹ ve Grab nam generallerle birbirini ardınca 16 def'a muhârebe etmiş ve âhirül-emr Prens Voronçof'un⁴² ordusu ile Darago⁴³ nâm mahalde harbe tutuşmuştur ki bu muhârebeye Rusya askerinin gayretini tahrik için o esnâda Petersburg'dan gelmiş olan Umûr-ı Harbiye Vekili General Çerniçef⁴⁴ dahî berâber bulunmuş olduğu hâlde Şeyh-i müşârünileyh livâ-yı fevz u galibiyetini küngüre-i itilâyâ çıkaracak surette galebe-i kâmileye mazhar olarak Rusya ordusundan birkaç alay ile ba'zı mu'teber zâbitânını üftâde-i hâk-demâr etmiş ve Prens Voronçof ile harbiye vekilini kayd-ı üsera-i giriftâr etmesine bir ramak kalmış idi.⁴⁵

1262⁴⁶ senesi Françesko Yakuski? nâm Lehlüyü erkân-ı harbî riyâsetine ta'yin etmiş ve Büyük ve Küçük Kabartay'ı harben ve darben istilâ⁴⁷ ve râyât-ı

³⁹ Hicri 1261 yılı, miladi olarak 1845 yılına karşılık gelmektedir.

⁴⁰ Johann Kaspar Fäsi/ Karp Karpovich Fezi (1795-1848), İsviçre asıllı Rus korgeneral. Rus ordusuna 1816'da katılan Fäsi 1830-1831'de Polonya isyanının bastırılmasında görev almış ve 1836'da gönderildiği Kafkasya'da 1843 yılına kadar görev yapmıştır (Gammer, *Muslim Resistance*, 83-84; "Johann Kaspar Fäsi (General)," de.wikipedia.org; "Fezi, Karp Karpovich," ru.wikipedia.org).

⁴¹ Evgeniy Aleksandroviç Golovin (1782-1858), 1797'de girdiği Rus ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuş ve 1837'den 1842 yılına kadar Kafkas kolordusu komutanı olarak görev yapmıştır ("Golovin, Evgeniy Aleksandroviç," ru.wikipedia.org).

⁴² Mihail Semenoviç Vorontsov (1782-1856), Rus asker ve siyaset adamı. 1802'de katıldığı Rus ordusunda 1856 yılına kadar hizmet etmiştir. 1844'te kral naibi ve prens unvanı almıştır ("Mikhail Semyonovich Vorontsov," en.wikipedia.org; "Vorontsov, Mihail Semenoviç," ru.wikipedia.org; "Mikhail Semjonovitsch Woronzow," de.wikipedia.org).

⁴³ Rus Çarı; Andi'nin alınmasını ve imha edilmesini istemiştir. Dağıstan birlikleri de Andi bölgesinin tahkim edilerek, Andi ile Sulak arasında posta hattının kurulmasını önermişlerdir. 1844'te Kafkasya'da görevden alınan General Neidhardt'ın yerine Prens Vorontsov atanmıştır. Kendisine başkumandanlık ve çar naibi unvanları verilmiştir (Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya*, 363). Vorontsov bu seferde her ne kadar başarı şansı görme de bu hususta Rus Çarına söz vermiş ve 31 Mayıs'ta 18.000 kişilik birlikle yola çıkmıştır. 11 Haziran'da General Passek de kendisine katılmıştır. Kurmay heyetinde ise Hesse Darmstadt Prensi Aleksandr, Varşova Prensi ve Prens Wittgenstein gibi kişiler bulunmuşlardır. Prens'in özel muhafız birliğini oluşturan Kürt grup da zikredilen birliğe yer almıştır. Nitekim 6 Temmuz'da Dargo'ya yürüyüşe geçen Vorontsov saldırıya uğramış ve çok zor durumda kalmıştır. 6-18 Temmuz arasında cereyan eden ve başarısızlıkla sonuçlanan Dargo saldırısında Ruslar 3 general, 195 subay ve 3433 er kaybetmiştir. Vorontsov ise kendini General Freitag'ın yardımıyla kurtarmıştır (Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya*, 364-383; Karahî, *Şeyh Şamil'in Cihad*, 145-158).

⁴⁴ Aleksandr İvanoviç Çernişev/Çernişöv (1785, 1786-1856), Rus general, diplomat ve devlet adamı. 1832-1852 yılları arasında Rus Çarlığı'nın savunma bakanı ("Çernişöv, Aleksandr İvanoviç", *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, (trete iz.), (Moskva: 1978), 29: 107-108). Çernişev, 2 Nisan 1842'de Kafkaslar'da teftiş yapmak amacıyla Tiflis'e gelmiştir (Tekin Aycan Taşcı, "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)," *Karadentiz İncelemeleri Dergisi*, no. 27 (Güz 2019): 102; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 221).

⁴⁵ "Tefrika," *Tasvir-i Efkâr*, no. (104, 9 M 1280/26 Haziran 1863), 4, st. 1.

⁴⁶ Hicri 1262 yılı, miladi olarak 1845-1846 yılına karşılık gelmektedir.

⁴⁷ Şeyh Şamil epey müddettir merkez Kuzey-batı Kafkasya halkına cihada katılmaları için çağrı yapmaktaydı. 1840'lı yıllardan itibaren de bu çağrının meyvelerini toplamaya başlamıştır. Pek çok kabile Şeyh Şamil'e heyetler göndererek, İmamın ordusunun bölgelerine gelmesini istemişlerdir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 242). Şeyh Şamil Kabartay'ı ele geçirerek, Kafkaslar'da daha etkin hâle gelmek istemekteydi. Hazırlıklarının daha önceden yapıldığı muhakkak olan Kabartay seferi 25 Nisan 1846 tarihinde başlamış ve sefer tarafların birbirlerine taahhütlerini yerine getirmemelerinden dolayı 5 Mayıs'ta geri dönüş emriyle başarısızlıkla sona ermiştir (Baddeley, *The Russian Conquest*, 411 vd; Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya*, 386-401; Karahî, *Şeyh Şamil'in Cihadı*, 157-158; Gammer, *Muslim Resistance*, 163; Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 242; Aydın, *Batı Kafkaslar'da Rus*, 132-133).

zafer âyâtını ve Yekaterinograd şehrinin kapısına rekz ve ilân eylemiştir⁴⁸ ki bu muhârebeye meşhûdu olan şecâ'at ve gayret-i fevka'l-âdesine mükâfaten mûmâileyh Françesko'ya topçu askeriyile mühendis takımının kumandasını ihâle etmiştir.

Mûmâileyh Rusya ordusu firâriyelerinden olmak üzere 5.000 kişiden mürekkeb bir fırka-i muntazama teşkil edüb neferât-ı merkûme Şeyh-i müşârünileyhin dâ'ire-i itâ'atından hiçbir vakit hurûc etmemiştir.

Müşârünileyh Kavkas cibâlinde bulunan bunca kabâ'il-i muhtelifenin ittifak ve ittihâdına ve hânların fukarâ-yı ahâli üzerinden ref'i mezâlimine sebep olarak oraları kaffeten kabza-i tasarrufa almış ve Çerkesistan'ı dahî Kırım muhâberesinin⁴⁹ evâhirine kadar tarafından vekaleten nâ'ib Muhammed Emin⁵⁰ nâm zât idâre eylemiştir ki mûmâileyhe mu'ahharen cânib-i Devlet-i aliyye'den pašalık unvânı verilmiştir. Şeyh-i müşârünileyhin kuvvetü'z-zahrı olan ümerâsı mûmâileyhüm Hâcî Murad ve Muhammed Hudâdâd ve Gâzi Muhammed⁵¹ nâm

⁴⁸ Şamil'e bağlı birlikler 1843'te Mozdok civarındaki yerleri yağmalamış ve bizzat kasabanın sokaklarına dalmışlardır (Bununla ilgili bk. Moritz Wagner, *Travels in Persia, Georgia and Koordistan with Sketches of the Cossacks and the Caucasus*, I, (London: 1856), 196; zikredilen kitabın İngilizce adıyla pek uyuşmayan Türkçe çevirisi için ayrıca bk. Moritz Wagner, *Kafkas Rus Savaşı'nda Çerkesler-Çeçenler-Kazaklar ve Gürcüler*, çev. Sedat Özden. (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1999), 131-132). Söz konusu yer Yekaterinodar'a 34 verst mesafededir. Yani bu mesafe 36,04 km'dir (Bu arada 34 verstin Özden'in çevirisinde doğrudan 34 km olarak verildiği görülmektedir (Wagner, *Kafkas Rus Savaşı'nda*, 132). Öte yandan tefrikada ifade edildiği gibi şehrin kapısına zafer ayetli sancıkların asılması şeklinde bir olay da vuku bulmamıştır.

⁴⁹ Metinde muhâbere kelimesi ile muhârebe kelimesi karıştırılmış olup, doğrusu "muhârebe" olmalıdır.

⁵⁰ Muhammed Emin'in genel olarak 1813'te, Koysubu'da doğduğu kabul edilmektedir. Köken itibarıyla Lak, Avar veya Abhaz kökenli olduğu iddia edilmektedir. Doğrusu kendisinin Dağıstan Avar kökenli olduğudur. Muhammed Emin 1848'de Şeyh Şamil'in naibi olarak Batı Kafkaslar'a gelmiş ve 1853-1856 Kırım Harbi esnasında hem de müttefik hem de Osmanlı yetkilileriyle görüşüp, etkili olmaya çalışmıştır (Aydın, *Kafkasya'dan İstanbul'a*, 139-147). 1859'da Şeyh Şamil'in Ruslara teslim olmasının ardından 20 Kasım 1859'da 2.000 adamıyla birlikte Çerkeslere ihanet ederek, Ruslara teslim olmuştur. Bunun karşılığı olarak Çar tarafından kendisine 3.000 Ruble maaş bağlanmıştır (Askerbiy Paneş, "İmam Şamil'in Çerkesya Naibi Muhammed Emin'in Kuzeybatı Kafkasya'daki Faaliyetleri (1848-1859)," *Kafkasya Çalışmaları-Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.7-8 (Kasım 2018-Mayıs 2019): 179). Daha sonra Osmanlı Devleti'ne göç eden Muhammed Emin 8 Nisan 1901 yılında Bursa'da hayatını kaybetmiştir ("Muhammad Amin (Naib)," ru.wikipedia.org).

⁵¹ Gazi Mehmed/Muhammed (1833-1902), Şeyh Şamil'in Gimrili Abdülaziz'in kızı Fatma'dan Mart/Nisan 1833'te doğan ikinci oğludur. Adı, Şeyh Şamil tarafından ilk imam ve hocası olan Gazi Muhammed'e ithafen verilmiştir (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 186). Şeyh Şamil daima yanında olan ve kendisiyle Ruslara karşı yürütülen savaflara katılan Gazi Muhammed'i 1848'de kendi yerine aday göstermiş ve bu durum Şamil'in çok yakınındaki isimlerden biri olan Hacı Murad tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Sidorko, *Dschihad im Kaukasus*, 259). Öte yandan Gazi Muhammed Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Osmanlı Devleti tarafından Tuğgeneral olarak atanmıştır (Aydın, *Kafkasya'dan İstanbul'a*, 146, 81 nolu dipnottan naklen). Sultan Abdülmecid (1839-1861) Kırım Savaşı'nın devam ettiği 1855 yılının Mayıs ayında hizmetleri karşılığında Gazi Muhammed'e yeşil bayrak, altın suyuuna batırılmış ve elmaslara süslenmiş gümüş bir nişan göndermiştir ("Şeyh Şamil," az.wikipedia.org). Şeyh Şamil 1859'da Ruslara teslim olunca babasıyla birlikte olan Gazi Muhammed, 1870'te Çar II. Aleksandr (1855-1881) tarafından babasına hacca gitme izin verilip, kendisine verilmemesi üzerine babasından ayrı kalmıştır (Blanch, *Die Saebel des Paradieses*, 415). Daha sonra babasının yanına gitmesine izin verilen Gazi Muhammed ne var ki onu Medine'de sağ olarak göremiştir. Akabinde Rusya'ya geri dönmeyip, 1874'te Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) yaveri olmuştur. Daha sonra Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) de bu aileye çok sıcak davranmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da görev alan Gazi Muhammed; 1880'de, yapılan entrikalar sonucu gözden düşmüş ve Medine'ye sürgün edilmiştir. Burada sürgündeyken 27 Eylül 1902

zâtlar ile Süleyman Bey⁵² ve Danyal Bey'dir⁵³ ki bu Danyal Bey Lezgistan'ın semt-i şimalinde kâ'in olub bir vakit Avrupa'ya istila eden kabâ'ilden biri olan Avar kabilesinin re'isi bulunduğu hâlde Şeyh Şamil kabâ'il-i merkûmeyi âverde-i dest-i tasarruf etmek emeliyle oraya birâz asker göndermesi üzerine Danyal Bey infi'âl ederek Gürcistan kumandanı bulunan General Tigaz'dan⁵⁴ istimdâd etmiş olmasıyla Argutinski Dolgoruki⁵⁵ nâm general-i müşârûnileyhin imdâdına me'mûr olub fakat dahâ gelmeden evvel Şeyh Şamil'in askeri oraya gelerek Danyal Bey kendi kabilesiyle bunların def' ve mazarratına muvaffak olmuş ise de General Dolgoruki aslâ işe bile karışmamış iken Şeyh Şamil'in ordusunu bozduğuna dâ'ir bir i'lânnâme neşr etmiştir. Bunun üzerine Danyal Bey Tiflis'e giderek hakikat-i hâli başgenerale beyân etmiş ise de mûmâileyh havâle-i sem'-i itibâr etmeyerek General Dolgoriki'ye nişâne-i zafer olmak üzere Saint Ann[a] nişânının gran[d] kordonunu i'tâ etmiş olduğundan Danyal Bey oradan vatanına azîmetle esnâ-yı râhda mukaddemâ kendisine Rusya tarafından verilen üniforma ve nişanları toplayarak ve "Dolgoriki Şeyh Şamil'e galebe ettiği gibi gelsün Avar kabilesiyle Dağıstanlıların sergerdesi olan Danyal Bey'e dahi galebe etsün" me'âlinde bir tezkire yazarak başgenerale göndermiş ve Şeyh Şamil ile rişte-i bend-i ittifâk ve ittihâd ve kendisine damâd⁵⁶ olmuştur.⁵⁷

tarihinde hayatını kaybetmiştir (Blanch, *Die Saebel des Paradieses*, 421-426).

⁵² Şeyh Şamil'in Kafkasya'ya gönderdiği Hacı Muhammed'den sonra ikinci naip olan Hacı Süleyman Efendi (İsmail Berkok, *Tarihî Kafkasya*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1958), 482) Dağıstanlı olup, 1845'in Şubat veya Mart sonunda Abzeh'e gelmiştir. Onun 1846'da görevinin sona erdirilmesiyle ilgili olarak iki rivayet söz konusudur: Birincisi Şeyh Şamil'in 1846'daki Kabartay seferinden sonra Ruslar tarafından rüşvet veya parayla satın alındığı, ikincisi ise Muhammed Emin'in Dağıstan'dan gelmesinden sonra görevden alındığı ve öldürüldüğü şeklindedir (Aydın, *Kafkasya'dan İstanbul'a*, 136-137).

⁵³ Danyal Bey/Sultan (1803?, 1809-1871), İlisu sultanı ve tuğgeneral. Rus Çarlığı'na bağlı bulunan İlisu'da 1831'den 1844 yılına kadar İlisu sultanı olarak görev yapmış ve 1844 Haziran'ında Şeyh Şamil'e katılmıştır. Şeyh Şamil'in yanında en güvenilir kişilerden ve komutanlardan biri olmuştur. 1859'da Şeyh Şamil'in Ruslara teslim olmasından hemen önce Ruslarla anlaşmış ve eski rütbesiyle Rus ordusunda görev almıştır. 1869'da öteden beri gitmeyi çok istediği Osmanlı Devleti'ne gitme izni Çar II. Aleksandr tarafından kendisine verilmiştir. Mamafih 1871'de İstanbul'da şanına yakışmayacak bir şekilde vefat etmiştir (Hakkında daha geniş bilgi için bk. Aydın, *"Kafkasya'dan İstanbul'a,"* 135-162).

⁵⁴ Aleksandr İvanoviç Neidhardt (1784-1845), Rus general. 1842-1844 yılları arasında Rus Kafkas kolordusu komutanı.

⁵⁵ Moisey Zaharoviç Argutinsky-Dolgorukov (1797-1855), Rus prens, tümgeneral ("Argutinsky-Dolgorukiy-Moisey Zaharoviç," ru.wikipedia.org).

⁵⁶ Danyal Bey, Şeyh Şamil'in damadı değildir. Aksine Şeyh Şamil'in ikinci oğlu Gazi Muhammed, Danyal Bey'in kızı Kerimat'la evlenerek Danyal Bey'e damat olmuştur (Aydın, *"Kafkasya'dan İstanbul'a,"* 151).

⁵⁷ "Tefrika," *Tasvir-i Efkâr*, no. 104, (9 M 1280 26 Haziran 1863), 4, st. 2.

Sonuç

Günümüz harflerine aktarılarak, sadeleştirilmesi yapılan ve içerdiği bilgiler bakımından günümüzde bilimsel olarak kabul edilen verilerle teyit edilen 1863 tarihli biyografik makalede; Şeyh Şamil'in, Rus Çarlığı'na teslim olduğu yıl olan 1859'a kadar ki hayatından ve Kafkasya'da işgalci Rus ordularına karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinden bahsedilmektedir. Osmanlı basınında muhtemelen ilk olan bu Şeyh Şamil biyografisi bugünkü mevcut bilgilerle karşılaştırıldığında bazı yanlış ve eksik bilgiler ihtiva ettiği ve bu makalede aktarılan bilgilerin muhakkak başka kaynaklardan teyit edilmesi yoluna gidilmesinin elzem olduğu görülmektedir. Ancak yine de söz konusu makale; Kafkasya'da Rus işgaline karşı yürütülen kanlı mücadeleyi, bu mücadelenin kahramanlarını ve bu uğurda Rus ordusundan kaçan Polonyalı askerlerden oluşturulan birliğin savaşlarını dönemin Osmanlı toplumuna aktarması açısından son derece önemlidir. Dönemin basınında bu hususlardan bahsedilmesi şüphesiz Osmanlı toplumunda Kafkasya'ya olan ilgi ve sempatiyi artırmıştır. Keza işgalci Rus imajını canlı tutarak, pekiştirmesi ve daha sonraki Osmanlı-Rus savaşlarına toplumun hazırlanmasında da etkin bir rol oynamıştır.

Kaynakça

- Al Kadari, Hasan. *Âsâr-i Dağıstan*. Çev. Musa Ramazan. İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2003.
- Aydın, Mustafa. "Kafkasya'dan İstanbul'a: Son İlisu Sultanı Danyal Bey (Ö. 1871)." *Türk Dünyası Araştırmaları* 129, no 254 (Eylül-Ekim 2021): 135-162.
- Aydın, Mustafa. "Şeyh Mansür." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39: 60-62, İstanbul: 2010.
- Aydın, Mustafa. *Batı Kafkaslar'da Rus Siyaseti ve Değişen Dengeler 1830-1850*. 2. Bsk., İstanbul: Derin Yayınları, 2017.
- Baddeley, John F. *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*. Çeviren. Sedat Özden, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995.
- Baddeley, John F. *The Russian Conquest of the Caucasus*. London: Longmans, 1908.
- Berkok, İsmail. *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1958.
- Blanch, Lesley. *Die Saebel des Paradieses*. Hamburg: Rowohlt GmbH Reinbek b, 1965.
- Budak, Mustafa. "Hacı Murad." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 490- 41, İstanbul: 1996.
- Budak, Mustafa. "Şeyh Şamil." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 67-70, Ankara: 2010.
- El-Karahi, Muhammed Tahir. *Şeyh Şamil'in Cihad Hatıraları*. (Türkçesi Abdulhamid bin Abdullah eş-Şekivi, Osm. sadeleştiren Tahirü'l-Mevlevi), Haz. E. Sadettin Doruklu, İstanbul: Seha Neşriyat, 1997.
- Gammer, Moshe. *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*. London: Frank Cass Co. 1994.
- Hayta, Necdet. "Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi

- (1278/1862-1286/1869). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1990.
- Hayta, Necdet. *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Khorava, Bezhan. *Circassians*. Tbilisi: 2012.
- Luxenburg, Norman. "Russian Expansion into the Caucasus and the English Relationship Thereto." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 1956.
- Paneş, Askerbiy. "İmam Şamil'in Çerkesya Naibi Muhammed Emin'in Kuzeybatı Kafkasya'daki Faaliyetleri (1848-1859)." *Kafkasya Çalışmaları-Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no. 7-8, (Kasım 2018-Mayıs 2019): 159-182.
- Sidorko, Clemens P. *Dschihad im Kaukasus, Antikolonialer Widerstand der Dagestanen und Tschetschenen gegen das Zarenreich (18. Jahrhundert bis 1859)*. Wiesbaden: 2007.
- Taşçı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 27 (Güz 2019): 73-110.
- Wagner, Moritz. *Kafkas Rus Savaşı'nda Çerkesler-Çeçenler-Kazaklar ve Gürcüler*. Çev. Sedat Özden, İstanbul: Kayıhan Yayınları 1999.
- Wagner, Moritz. *Travels in Persia, Georgia and Koordistan with Sketches of the Cossacks and the Caucasus I*, London: 1856.
- Yazıcı, Nesimi. "Tasvir-i Efkâr." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 138-140, İstanbul: 2011.
- "Argutinskiy-Dolgorukiy-Moisey Zaharoviç." ru.wikipedia.org
- "Çernişöv, Aleksandr İvanoviç." *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, (trete iz.), 29: 107-108, Moskva: 1978.
- "Fezi, Karp Karpovich." ru.wikipedia.org
- "George Andreas von Rosen." de.wikipedia.org
- "Golovin, Evgeniy Aleksandroviç." ru.wikipedia.org
- "Johann Kaspar Fäsi (General)." de.wikipedia.org
- "Lermontov, Mihail Yurieviç." ru.wikipedia.org
- "Michail Semjonowitsch Woronzow." de.wikipedia.org
- "Mikhaıl Semyonovich Vorontsov." en.wikipedia.org
- "Muhammad Amin (Naib)." ru.wikipedia.org
- "Şeyx Şamil." az.wikipedia.org
- "Tefrika." *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*. no. 104, 9 M 1280/26 Haziran 1863.
- "Vorontsov, Mihail Semenoviç." ru.wikipedia.org

Expanded Abstract

A Biography of Sheikh Shamil in the Ottoman Press and Evaluations

In 1784, Crimea was unjustly and forcibly occupied by the Tsardom of Russia, and the Ottoman Empire, which had been carefully following the developments in the Caucasus for a long time, could not immediately respond to the occupation of the Turkish and Muslim homeland with a war, which caused a great outrage especially among the Muslim Caucasian peoples. As a matter of fact, immediately after this occupation, in 1785, the peoples living in the Caucasus region started a struggle under the leadership of Sheikh Mansur to protect Muslims and resist the occupation against the Christian Tsardom of Russia, fearing that they would be next. However, this struggle ended in 1791 when Sheikh Mansur was captured by the Russians in Anapa Fortress. Later, the failure of the Ottoman Empire to achieve the desired results in the wars with the Russian Tsardom (1806-1812, 1828-1829) and the increasing pressure of the Russians due to their economic, political and military power were effective in the emergence of leaders such as Ghazi Muhammad, Gamzatbek and Sheikh Shamil.

The biography of the last of these leaders, Sheikh Shamil, states that Shamil was born in the village of Gimry, his parents were commoners and his teacher was a man named Jalaluddin. Then, it is stated that he was engaged in trade in the village of Enderi when he was 13-14 years old, during which time he killed one of his fellow countrymen due to a quarrel that arose between them, after which he took refuge with the famous Ghazi Mollah. It is emphasized that Ghazi Mollah was the ruler of the tribes and tribes that did not submit to Russia at that time and the places in the mountain range between Dagestan and the Caspian Sea.

It is stated that Ghazi Mollah appreciated Sheikh Shamil's zeal and extraordinary bravery during the siege of the former Vinezanyaya (the name given is incorrect) in 1816-1817 (the date given is incorrect), and therefore took him into his staff, and after completing his military training, he did not leave Shamil from his side in any of the battles that took place, and Shamil gained fame and privilege by showing skill and heroism in each battle.

It is also stated in the biography that Sheikh Shamil traveled to Mecca for the pilgrimage upon Ghazi Mollah's advice, and upon his return, he again engaged in military affairs under his command. Ghazi Mollah fought with Russian troops under the command of a Russian general named Rosen in 1822-1823 (the date given is incorrect) on the banks of the Argun River and was martyred during the battle. Sheikh Shamil did not leave Ghazi Mollah's side in this battle and was wounded in the chest with a bayonet and two bullets passed from one side of his body to the other. Muhammad Hudadad, one of Ghazi Mollah's commanders, revolted the people of Chechnya and Dagestan to take revenge on the Russians. Meanwhile, the misinformation in the biography

that Circassians chose Gamzat-bek instead of Ghazi Muhammad continued with the statement that Gamzat-bek was hostile to Shamil because he was a member of the noble family. Another misinformation stated that Shamil allied with Hadji Murad and killed Gamzat-bek with his family in 1834-1835 in a place called Hunzah. Afterwards, it is stated that all the tribes and tribes in the Caucasus mountains swore allegiance to Sheikh Shamil and the proxies sent by them met with Sheikh Shamil and Sheikh Shamil swore to the proxies that he would devote himself to ensure the independence of the nation and the liberation of all tribes from Russian oppression, and the proxies swore that their tribes would not leave their obedience and loyalty to him. It is also stated that Sheikh Shamil sent the aforementioned Muhammad Hudadad to Great and Little Chechnya to revolt against Russia and gave the presidency of Dagestan to Hadji Murad.

The biography does not mention Shamil's defeat in the battle with the Russians at Akhulgo in 1839, but it states that he fended off Russian attacks and, tired of the war, negotiated a truce with the Russians for a while and sent his adopted son Ghazi Muhammad as a hostage (The information is given incorrectly). It is then mentioned that the Russians, in order to rescue the princes who had fallen into the hands of Sheikh Shamil, exchanged them for his son and large sums of money.

According to the biography, subsequently, in 1842-1843, Sheikh Shamil defeated the Russian army under the command of a general named Grabbe in Valerik in Chechnya, and Shamil's other successes cost the general his future.

At the same time, Sheikh Shamil appointed a Polish man named Chinafski, who had defected from the Russian army, as his staff officer, and this officer commanded a brigade/division in 1844-1845 and was victorious many times against the Russians.

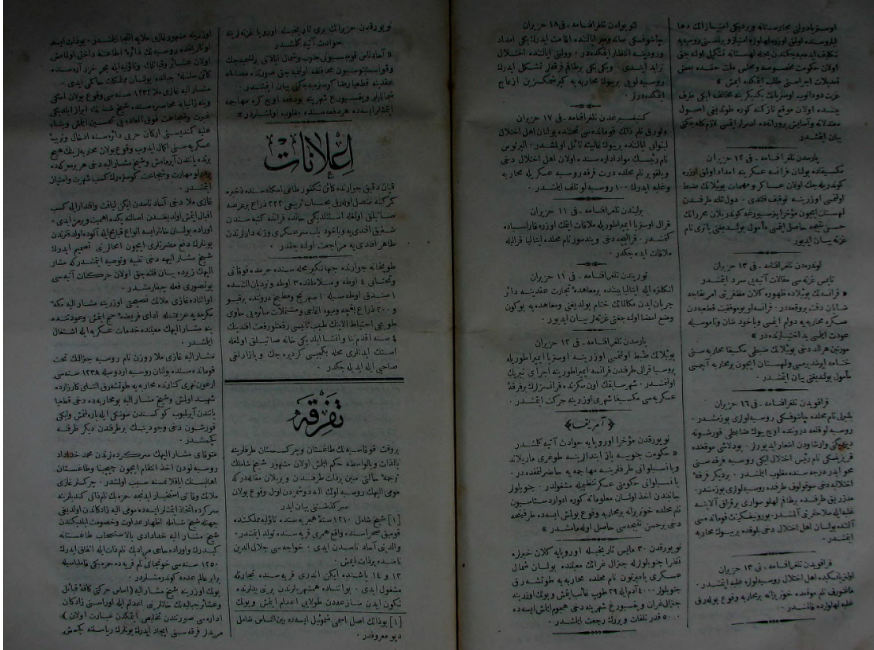
In 1845, Sheikh Shamil fought 16 consecutive battles with the generals Faezi, Golovin and Grabbe, and finally fought with Prince Vorontsov's army at the place called Tarki and won considerable victories against the Minister of Defense, General Chernyshev, who had arrived from St. Petersburg at that time to increase the zeal of the Russian troops. In one of these battles, Prince Vorontsov and the Minister of Defense even came close to being captured.

The biography also states that in 1845-1846 Sheikh Shamil appointed a Pole named Francesko Yakuski as his chief of staff, captured Great and Little Kabardia in battle, and stabbed flags with victory verses on the gate of the city of Ekaterinodar as an imaginary expression. It is also stated that Sheikh Shamil formed a regular division/brigade of 5,000 soldiers who deserted from the Russian army and that these soldiers never stopped obeying Sheikh Shamil.

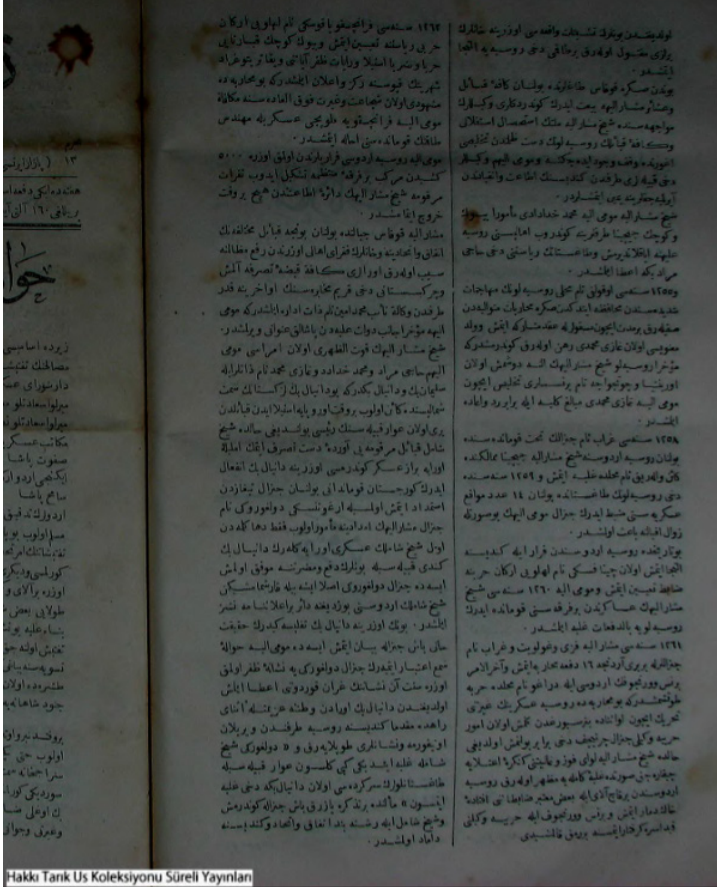
Sheikh Shamil took the various tribes in the Caucasus Mountains under his control in order to unite them and to remove the oppression of the khans on the people, and that Circassia was ruled by the Naib Muhammad Amin

until the end of the Crimean War, and that he was later given the title of pasha by the Ottoman Empire.

Then the names of Hadji Murad, Muhammad Hudadad, Ghazi Muhammad, Suleiman Beg and Danyal Beg are mentioned as the emirs/commanders who supported Sheikh Shamil, Danyal Beg's relationship with Sheikh Shamil and Russian officers is mentioned, then it is stated that he joined Sheikh Shamil and the biography is concluded with the statement that he was the son-in-law of Sheikh Shamil as a false information.

"Tefrika," Tasvir-i Efkâr Gazetesi, no. 104 (9 M 1280/26 Haziran 1863), 2-3.

"Tefrika," *Tasvî-i Efkâr Gazetesi*, no. 104 (9 M 1280/26 Haziran 1863), 4.

